А.А. Калєтнік, пошукувач

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАТУС НЕОЛОГІЗМІВ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

У статті досліджується сутність неологізації в контексті сучасного наукового знання.

In the article the nature of operation of neologisms in a context of modern scientific knowledge is studied.

Сучасна лінгвістика відбиває пошукові тенденції новітньої науки, для якої характерною є переорієнтація з аналізу *станів* на аналіз *процесів*.

Апробовані мовознавством емпірично зорієнтовані методології, спрямовані на опис, систематизацію мовних фактів, констатацію їх лінгво-диференційних ознак і встановлення типових лексико-семантичних відношень у парадигмі не дають змоги відповісти на питання, пов'язані з комунікативною природою слова, що зумовлює його оказіональність і функціональну варіативність.

З цієї причини лінгвістика XX ст. формулює численні теоретичні моделі наукової інтерпретації функціональної динаміки слова: породжуюча граматика Н.Хомського, сформульована як вирахування, задане алфавітом символів, початковими "словами" і правилами, що дозволяють виводити нові "слова" з уже відомих; функціоналізм Празької лінгвістичної школи з акцентованою ідеєю щодо взаємозалежності "даного – нового" в мовній комунікативній свідомості; психолінгвістична теорія Л.Виготського, яка спирається на тезу "здійснення думки у слові", тобто породження слова / тексту відповідно до заданого смислу та ін.

Засадничі ідеї функціоналізму, представлені у працях М.Мартіне, Ф. де Соссюра, Ш.Баллі продуктивно розвиваються й інтерпретуються сучасними слов'янськими дослідниками Р.Якобсоном, В.Матезіусом, Б.Гавранеком, Н.Арутюновою, М.Кожиною, К.Кожевниковою, Т.Винокур, Г.Солгаником, А.Вежбицькою та ін., в українському мовознавстві – В.Русанівським, С.Єрмоленко, М.Пилинським, Л.Лисиченко, К.Городенською, А.Загнітком, Л.Шевченко, О.Нікою та ін.

Науковці справедливо твердять, що в сучасному науковому доведенні не можна, по-перше, вилучити з контексту лінгвістичної

теорії поняття “трансформації”, “глибинної структури”, і вже тим більше такі глобальні поняття, як *competence* і *performance* і, по-друге, не мудруючи лукаво, перенести їх без уточнення методологічних засад у план емпірії[1]. На думку Н.Хомського, це “було б спокусливо, але абсолютно абсурдно”[2]. Аргумент абсурдності полягає, з погляду коментаторів Н.Хомського, в експлікації формально представленої теорії у сферу емпіричних аналогів без необхідного доведення, коли лише з’ясовуються можливості взаємодії теорії та емпірії.

Однак зауважимо: за умови логічного обґрунтування цілісності наукового підходу ідеї функціоналізму (з проекцією сучасного психоаналізу на зазначені *competence* і *performance*) реально співвідносяться з «емпіричними аналогами» (за термінологією Р.Фрумкіної) в лінгвістичному аналізі. Досвід європейської гуманітарної науки, зокрема розвитку теорій М.Фуко, Ж.Делеза, Ж.Лакана, М.Дерріда та ін., свідчить: соссюрівська мотивація знакової формули s/S, інтерпретована модерними теоріями пошуку співвіднесеності артикульованого і несвідомого (підсвідомого) має тенденцію до кореляції концептуальних теорій і фактології.

Функціональний статус слова належить до перспективних проблем і актуальних аспектів мовознавства, тому що визначає реальне життя мовної одиниці, її комунікативні можливості, здатність до формування динамічної парадигматики, визначеної текстовими характеристиками. Як модель лінгвістичного аналізу, принцип функціоналізму “дозволяє адекватно представити корелятивні взаємозалежності “даного – нового”, визначити реальну комунікативну ієрархію мовних одиниць у тексті як закономірного і спорадичного, центру і периферії, активу і пасиву. Функціональний аналіз мотивує фактологічно теоретичний постулат про діалектичну взаємозалежність мови і мислення...”[3], репрезентативність у мовних знаках інтелектуальних осягнень людини.

Проблематичним з погляду аналізу функціональної специфіки мовної одиниці є нечітке окреслення дефініції функції, що призводить до понятійної поліваріантності терміну, розширює значення категорії “функція” до лінгвістичного універсуму. Зауважимо в цьому контексті на неоднозначному розумінні функції лінгвістами: як нетермінологічного поняття, що використовується в ролі аналога понятійної заміни до характеристики сутностей

граматичних одиниць у структурі, зокрема функцій форми і флексії, підмета чи додатка та ін. (за Г.Паулем, О.Потебнею)[4], функції як значення форми чи конструкції, або позиційної ролі в конструкції (за Л.Блумфілдом)[5]; функції як регулятивної категорії структурного синтаксису і далі – функціональної лінгвістики.

Як зауважує Л.Шевченко, "на відміну від глоссематичного структуралізму Л.Єльмслева і дескриптивного аналізу Ф.Боаса, функціональна лінгвістика спирається на структурне розуміння мови, але не як самодостатньої, зрегульованої специфічними законами і обов'язкової для певного колективу системи знаків. Знак, як випливає з концептів функціональної лінгвістики,... є мовним корелятом позамовної дійсності, без якої він позбавлений як сенсу, так і права на існування"[6]. Тому функціональна природа слова пов'язана з системою виразових засобів, підпорядкованих екстралінгвально визначеній меті.

Паралельно існує традиція зосередження уваги дослідників на результатах функціонування мови – "хронології і поступальних трансформаціях мовних фактів, а не їх системно-еволюційних вимірах"[7], на що у різних дослідницьких ситуаціях вказували Г.Кустова, У.Лабов, Ю.Марков, К.Блер, Ю.Степанов, Л.Шевченко, М.Пещак та ін.

У контексті названих проблем переосмислення потребує функціональний статус неологізмів – парадигвально структурованої та комунікативно стратифікованої як нові слова / значення групи лексики. Пошук методів об'єктивного опису мови, таких, що мають емпіричну доведеність, характерний для лінгвістики 50-60 рр., зумовив домінанту аналізу їх значень передусім через форму. Дериватологічні підходи і методи переважають і в сучасних роботах, присвячених процесам семантичного творення слова[8].

На нашу думку, неологізм із погляду функціональної лінгвістики можна розглядати як операціональне протиставлення норми – і виходу за норму, творення вербалізованої в мові нової реальності, або нового ракурсу сприйняття, відтвореного в семантиці слова, його конотаціях.

А отже, неологізм – оказіональна семантема. Він спроектований на ситуацію, утримує значення комунікативною заданістю, синтагматичними зв'язками. Неологізм і функція – явища однієї лінгвістичної площини, вони виникають у мовленні і в соссюрівській диспозиції *langue – parole* належать до останньої.

Функціональна інтерпретація неологізмів залежить від уваги до лінгвістичної об'єктності неологізації. Так, загальномовні, неологізми пов'язані з процесами мовного опосередковування онтології пізнання *homo sapiens* і визначають цивілізаційні характеристики соціуму, а отже є потенційно універсальними (з погляду функціональної здатності семантики до відтворення), запрограмованими на входження до парадигвально структурованої лексичної системи мови.

Індивідуально-авторські неологізми, відтворюючи дериваційні закони творення слова і так само, як і загально мовні, співвідносячись із тенденціями інтелектуального прогресу в осягненні буття людиною, мають специфічні характеристики. Особливості індивідуально-авторських неологізмів пов'язані з персоніфікованим моделюванням світу, що в дослідницькому аспекті визначає перспективність їх лінгвістичного аналізу в парадигмах теорії мовної особистості (і ширше – художнього напрямку, школи, течії як естетично і світоглядно структурованого простору з заданими концептами і мовними "слідами" типізованої рефлексії). Увага до психолінгвістичної реконструкції неологізму, прочитання смислу, позначеного новим словом / значеннєвим відтінком мотивує перспективність інтерпретаційних методологій в аналізі функціональної природи індивідуально-авторських новотворів, урахування інтра- й екстралінгвальних мотивацій персоніфікованої семантичної деривації.

Постановка задач функціонального підходу до неологізації пов'язана також із визначенням системно представленої типології семантики нового слова: номінативної, оцінно-атрибутивної чи процесуально-динамічної.

Зокрема, вербалізована номінація виникає з потреби позначення, називання особи, предмета, явища й у мовних формах часто залежить від функціональної природи тої чи іншої стильової системи. Так, можна виявити домінанту творення нових слів-термінів номінативного типу в науковому стилі, або номінацію метафоричного типу в художніх текстах.

Відповідно, різні функціонально-семантичні типи атрибутивних неологізмів домінують у стилі масової інформації (спостерігаємо перевагу неологізмів-експресем, що утворюють синонімічний чи антонімічний ряд за узагальненою ознакою позитивної/негативної якості відповідно до моделі: подвиг – *наш*,

людський, історичний, незламний, героїчний, вікопомний, безсмертний, життєдайний, немеркнучий та ін.) і художньому стилі. Мовний запис персоніфікованого бачення світу, що є іманентною характеристикою художнього мовлення, типово представлений словосполученнями атрибутивного типу, де атрибут-неологізм є образною характеристикою поннятя і виникає як наслідок асоціативного (метафора), суміжного (метонімія, синекдоха) чи функціонального перенесення ознаки.

Неологізми, які реалізують процесуально-динимічну типізовану семантику, утворюються на позначення процесів і станів. Можливість їх семантичної верифікації визначена функціонуванням у складі процесуально-динамічних структур, що, як і оцінно-атрибутивні, в комунікації пов'язані зі словосполученням, окресленням нової характеристики предмета чи процесу.

Дериваційні методології аналізу неологізмів, характеризуючи функціональні можливості індивідуально-авторських новотворів і поділяючи їх на різні за способом творення і структурою групи, використовують одночасно класифікацію нових слів, яка спирається на розрізнення ступеня оказіональності (т.зв. потенційні слова і власне оказіоналізми) і стилістичне забарвлення. Обидві характеристики постають з комунікативно визначеного тексту. Їх обґрунтування має традицію в лексикографічній практиці і, без сумніву, може бути продуктивним для лінгвіста-інтерпретатора. Питання лише в послідовності методологічних засад, принципів і критеріїв опису. Які неологізми досліджуються, в якому тексті/текстах, чим мотивовані концептуальні засади аналізу і конкретно – яким є характер застосування обраної методології. Універсальність названих проблем не залежить від класифікаційних засад, сформульованих дослідником теорії.

У сучасній лінгвістиці проблема функціонального статусу неологізмів залишається мало опрацьованою. Зважаючи на інтенсивність інтелектуального розвитку мови, дослідницька увага до причин, динаміки процесів і функціонального потенціалу новотворів у літературній мові є, на наш погляд, обґрунтованою.

[1]Фрумкина Р.М. Лингвистическая гипотеза и эксперимент (о специфике гипотез в психолингвистике) // Гипотеза в современной лингвистике. – М. 1980. – 194; [2]Chomsky N. The formal nature of language. // Biological foundations of language. Appendix A. Ed. By E.Lenneberg. N.Y.,

1967. – Цит. за: Гипотеза в современной лингвистике. – М., 1980. – С.194; [3]Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу. – К., 2001. – С.155-156; [4] Пауль Г. Принципы истории языка. – М., 1960; Потебня А.А. Из зиписок по русской грамматике. – М., 1958. – Т.І-ІІ; [5]Блумфилд Л. Ряд постулатов для науки о языке //Звегинцев В.А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. – М.,1965. – Ч.ІІ; [6]Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу. – К., 2001. – С.159; [7]Самойлова І.А. Процеси семантичної деривації в лексиці сучасної української літературної мови (на матеріалі неологізмів 70-90-х років XX ст.): Автореф. Дис. канд. філол.. наук: 10.02.01./ Інститут укр. мови НАН України. – Київ, 1999; [8]Там само.

С.А. Яременко, мол. наук. працівник

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ ПРАВОПИСНОЇ НЕВПОРЯДКОВАНОСТІ УКРАЇНОМОВНОЇ ПЕРІОДИКИ ПОЧАТКУ XX СТ.

До екстралінгвальних факторів, що впливали на формування української літературної мови початку XX ст., зараховуємо відсутність єдиних правописних норм, а також низький рівень національно-мовної свідомості читачів. Теоретичні засади підтверджено прикладами з часописів ЛНВ, “Рада”, “Рідний Край”.

The consider to extralingvistics facts, which influence on formation of Ukrainian literary language of the beginning XX century, are absence indivisible orthography norms and also low level of national language consciousness readers.

Початок XX ст. в Україні характеризувався важливими соціально-політичними, економічними і культурними подіями, що вплинули на духовне життя українського народу і, в першу чергу, на його мову. У цей період прогресивна українська інтелігенція вела активну боротьбу за збереження та відродження національної мови у всіх соціальних сферах, зокрема в науці, освіті, пресі. Варто згадати відомих прогресивних діячів С.Єфремова, Б.Грінченка, В.Науменка, Є.Чикаленка, яким в жорстоких умовах тогочасного режиму доводилося виборювати право на існування україномовної періодики.